

SŁUŻBA WOJSKOWA KOBIET W POLSCE NA TLE PAŃSTW NATO

Abstrakt: Poniższy artykuł jest poświęcony służbie wojskowej kobiet w ujęciu globalnym. Zasadniczym celem jest przedstawienie udziału kobiet w armiach wybranych państw Sojuszu Północnoatlantyckiego, w tym także polskiej armii jako punktu odniesienia. Problem główny został zatem sformułowany w postaci pytania: jak przedstawia się udział kobiet w Wojsku Polskim na tle wybranych państw NATO? Badania obejmują wyniki uzyskane do roku 2018. W celu rozwiązania zdefiniowanego problemu wykorzystano metodę monograficzną.

W opracowaniu wykorzystano najbardziej aktualne zbiorcze zestawienie przygotowane przez NATO Committee on Gender Perspectives składające się z raportów państw członkowskich na temat kwestii służby wojskowej kobiet.

Słowa klucze: służba wojskowa kobiet, gender perspective, rola kobiet, postrzeganie kobiet

Wstęp

Już od czasów prehistorycznych role społeczne kobiet i mężczyzn były ściśle podzielone w oparciu o kryterium płci. Kobiety stały na straży domowego ogniska, podczas gdy mężczyźni angażowani byli do wszelkich aktywności zewnętrznych. Niezależnie od tego, czy chodziło o zdobywanie pożywienia, czy udział w walce przeciw wrogiemu plemieniu, główną cechą takich wypraw było niebezpieczeństwo, czyli stan, od którego zawsze starano się chronić kobiety. Tak naturalnie powstały porządek mogły zakłócić jedynie nadzwyczajne okoliczności, wśród których, jak pokazuje historia, główny prym wiodła konieczność zastąpienia licznie ginącego męskiego personelu w czasie wieloletnich konfliktów zbrojnych. W wyniku rosnącego zapotrzebowania na siłę walczącą, powstało społeczne przyzwolenie na obecność w strukturach armii słabszej płci.

O status regularnego członka armii kobiety, po raz pierwszy, zaczęły się ubiegać jako siostry miłosierdzia w XV i XVI wieku. W 1653 r. w Wielkiej Brytanii pojawił się pierwszy szpital wojskowy, w którym personel współtworzyły kobiety. Pierwsze oddziały kobiece zaczęły

powstawać dopiero w czasie pierwszej wojny światowej¹²³. Kobiety zaczęły się wtedy angażować jako sanitariuszki, pielęgniarki, pełniły także funkcje pomocnicze w administracji oraz brały bezpośredni udział w walce. Od tego czasu można mówić o zorganizowanym udziale kobiet w walce, który był widoczny z różnym zaangażowaniem w wielu formacjach wojskowych świata.

Podczas drugiej wojny światowej w każdej armii państwa zaangażowanego w działania zbrojne, prędzej, czy później dopuszczono kobiety do służby. Wiele z nich udowodniło swoje predyspozycje w obszarze wojskowym, o czym zapomniano niezwłocznie po asygnowaniu powojennym porozumień, powracając do wcześniejszych przyzwyczajęń. Zbagatelizowane zostały liczne apele samych kobiet, a także ówczesnych autorytetów społecznych i naukowych. Nie pomogła nawet aprobata generała D.D. Eisenhowera, który przekonywał o przydatności kobiet do żołnierskiego rzemiosła: „Sprzeciwiałem się służbie kobiet w wojsku do czasu, gdy zetknąłem się z nią w Londynie, przekonałem się wówczas, jak świetnie spisują się na różnych stanowiskach [...] pod koniec wojny nawet najbardziej zakute łby dały się przekonać, co znalazło wyraz w żądaniu o liczniejsze kontyngenty kobiet”¹²⁴. Pamięć o skuteczności kobiet w działaniach wspierających siły zbrojne odświeżyły dopiero w latach 70-tych amerykańskie feministki, które jako pierwsze „chwyciły za broń”, dając tym samym początek nowej ery w służbie wojskowej kobiet.

Wojsko polskie z kolei doceniło przydatność kobiet do regularnej służby dopiero u progu XXI. Oczywiście trudno dziś stwierdzić, w jakim stopniu wynikało to z łamania wewnętrznych stereotypów, a w jakim, z wymogów standaryzacyjnych Sojuszu Północnoatlantyckiego, które nie dopuszczały dyskryminacji kobiet przy ubieganiu się o indeks do uczelni wojskowych. Wejście w struktury NATO spowodowało otwarcie pilnie strzeżonych bram jednostek wojskowych dla kobiet, a im samym dało możliwość realizacji w zawodzie żołnierza. Co więcej, podpisanie postanowień traktatu wymusiło także stopniowe dostosowywanie dotychczasowego „zmaskulinizowanej” infrastruktury wojskowej do obecności i służby kobiet, jak również socjalizowania żołnierzy do koedukacyjnej armii.

Poniższy artykuł jest poświęcony służbie wojskowej kobiet w ujęciu globalnym. Zasadniczym celem jest przedstawienie udziału kobiet w armiach wybranych państw Sojuszu Północnoatlantyckiego, w tym także polskiej armii jako punktu odniesienia. Problem główny został

¹²³ H. Kaczorowski, „Socjologiczny kontekst funkcjonowania kobiet w wojsku”, [w:] K. Dojwa, J. Maciejewski (red.), *Kobiety w grupach dyspozycyjnych społeczeństwa. Socjologiczna analiza udziału i roli kobiet w wojsku, policji oraz w innych grupach dyspozycyjnych*, Wrocław 2006, s. 191.

¹²⁴ D. Eisenhower, *Krucjata w Europie*, Warszawa 1998, s. 131.

zatem sformułowany w postaci pytania: jak przedstawia się udział kobiet w Wojsku Polskim na tle wybranych państw NATO? Badania obejmują wyniki uzyskane do roku 2018. W celu rozwiązania zdefiniowanego problemu wykorzystano metodę monograficzną, która umożliwiła pozyskanie odpowiedzi na poniższe pytania:

- w których armiach państw NATO służba wojskowa kobiet ma najdłuższą tradycję?
- jaki jest współczynnik/poziom feminizacji w armiach państw NATO?
- jakie są różnice w służbie wojskowej kobiet i mężczyzn w państwach NATO?

Rozwiązania poszczególnych problemów szczegółowych stanowią części składowe poniższego artykułu. W opracowaniu wykorzystano najbardziej aktualne zbiorcze zestawienie przygotowane przez NATO Committee on Gender Perspectives składające się z raportów państw członkowskich na temat kwestii służby wojskowej kobiet¹²⁵.

Początki służby wojskowej kobiet w państwach NATO

Najwcześniejsze wzmianki o służbie wojskowej kobiet znaleźć można w historii Stanów Zjednoczonych. Amerykanie o przedmiotowym zagadnieniu donoszą już od wojny o niepodległość (1775-1783), a następnie wojny secesyjnej (1861-1865), gdzie kobiety służyły głównie jako personel medyczny. Niektóre z nich decydowały się na towarzyszenie swoim mężom w walce, obejmując na wypadek ich śmierci, przydzielone im zadania.

Najsukcesowniej i powszechnym na całym świecie sposobem dla kobiet na ominięcie barier związanych z doborem, było ukrycie płci i przyodzianie męskiego munduru. Kobiety bardzo skutecznie pozorowały inną płć, starając się tuszować cechy fizyczne, np. spłaszczaly piersi stosując specjalne obwiązania i bandaże, nosiły męskie fryzury itp. Ich fortele były najczęściej demaskowane dopiero w sytuacji odniesienia ran lub śmierci.

Możliwość pełnienia służby bez konieczności udawania mężczyzny przyszła wraz z wybuchem wspomnianej I wojny światowej, gdy wojsko zmuszone było wypełniać pojawiające się luki wśród rekrutów. Jednakże, kiedy wojna się skończyła armia amerykańska, jak wiele innych, wysłała kobiety do domu, bez przyznania im oficjalnych benefitów. W kolejnej wojnie, również konieczność spowodowała, że włączono kobiety do działań wojennych. Od tego momentu można mówić o regularnej służbie kobiet w amerykańskim wojsku, która nieprzerwanie trwa do dzisiaj¹²⁶.

¹²⁵ *Summary of the National Reports of NATO Member and Partner Nations to the NATO Committee on Gender Perspectives 2018*, NCGP, Bruksela 2018.

¹²⁶ *Early women soldiers*, <http://www.army.mil/women/history.html>, [dostęp: 25.04.2013].

Równie daleko w historii sięga militarna partycypacja kobiet w Turcji. Udział kobiet w czynie zbrojnym w szeregach tureckiej armii zaczął się jeszcze w XIX wieku, kiedy to kobiety uczestniczyły chociażby w wojnie osmańsko-rosyjskiej (1877-1878). Bohaterce tej wojny – N. Hatun, na pamiątkę odwagi wzniesiono pomnik w Erzurum (wsch. Turcja). Jednakże o regularnej służbie kobiet w wojskach tureckich możemy mówić dopiero od 1955 r., kiedy zostały one przyjęte do akademii wojskowych i rozpoczęły służbę po dwuletnim szkoleniu. Data jest i tak stosunkowo wczesna w porównaniu do innych zakątków globu ziemskiego. W praktyce jednak, do 1992 r. zrezygnowano z włączania kobiet do kadetów uczelni wojskowych, preferując ich rekrutację do uczelni cywilnych. Od 1992 r. kobietom w Turcji ponownie otworzono bramy uczelni wojskowych¹²⁷.

Dość dawno po broń sięgnęły również Kanadyjki. Literatura przedmiotu wskazuje, że jako pielęgniarki w 1885 r. uczestniczyły w działaniach zbrojnych w Northwest. Pod koniec XIX wieku utworzono nawet specjalny korpus pielęgniarek (*The Canadian Army Nursing Service*). W czasie I i II wojny światowej wachlarz stanowisk dla kobiet zaczął się rozszerzać, jednakże tylko do czasu ustania działań zbrojnych. Po wojnie ograniczono możliwość zatrudnienia kobiet w wojsku, a także zmniejszono ich dotychczasową liczbę. Z 50 000 pielęgniarek pełniących służbę w czasie wojny, w wojsku pozostawiono jedynie 50. Praktyki dyskryminujące zaczęły ustawać dopiero w czasie konfliktu koreańskiego, kiedy ponownie zniesiono ograniczenia w dostępności stanowisk dla kobiet w armii, jednakże również tylko na czas konfliktu. Tuż po jego ustaniu powróciły wcześniejsze obostrzenia, w wyniku których kobiety służyły jedynie w administracji, oddziałach personalnych oraz służbach medycznych. Ograniczenia zaczęto znosić dopiero w latach 70-tych, a proces ten trwał do końca lat 80-tych, kiedy za wyjątkiem służby na okrętach podwodnych, umożliwiono obejmowanie wszystkich stanowisk dla kobiet¹²⁸.

W Wielkiej Brytanii z kolei służba wojskowa kobiet rozpoczęła się wraz z wybuchem I wojny, w czasie której ok. 32 tys. z nich służyło w Królewskich Siłach Powietrznych. Podczas II wojny światowej, liczba ta zwiększyła się już do 250 tys., co spowodowało utworzenie w Wielkiej Brytanii Kobięcego Korpusu Królewskich Sił Powietrznych. Parę lat później jako dowód uznania zasług kobiet w dwóch wojnach światowych, utworzono Kobięcy Korpus Armii Królewskiej, który jednak dopiero w 1980 r. stał się integralną częścią sił zbrojnych NATO. Ostatecznie jednak korpus ten przestał istnieć, a kobiety zostały w pełni włączone do środowiska wojskowego.

¹²⁷ *Women in the NATO Armed Forces*, <http://www.nato.int/ims/1999/win/report99.pdf>, [dostęp: 31.08.2020].

¹²⁸ *Ibidem*.

W większości obecnych państw członkowskich NATO dopiero II wojna światowa przyniosła początki służby wojskowej kobiet, czego dowodzą takie kraje jak Holandia, Francja, Grecja, Czechy czy Niemcy. Wówczas po raz pierwszy zaczęto organizować żeńskie oddziały wojskowe, włączane do sił zbrojnych danego państwa lub sojusznicych, jak np. Holenderski Korpus Kobiety (*Dutch Women's Corps*), czy też francuski korpus kobiety (*Women's Corps*), oraz grecki Wojskowy Korpus Pielęgniarek (*Military Nursing Corps*). Co więcej, po zakończeniu wojny w Grecji powołano nawet specjalną wojskową szkołę pielęgniarską (*Military Nursing School*), po ukończeniu której kobietom przydzielano stopień oficerski.

Okresu II wojny światowej sięgają także początki służby kobiet w Czechach. Wcześniejsze przepisy zabraniały wcielania ich do wojska. O zmianach w tym zakresie na własną odpowiedzialność zdecydował jeden z ówczesnych pułkowników Ludvík Svoboda, wydając rozkaz o włączeniu kobiet w szeregi wojska czeskiego. Co ważne, po zakończeniu wojny nie zamknięto im możliwości służby w wojsku, jednakże w praktyce nie była to praca wybierana przez Czeszki. Sytuacja zmieniła się po 1980 r., kiedy w wyniku niedoborów kadrowych zaczęto prowadzić prokobietą politykę społeczną. Po tym czasie udział kobiet zauważalnie zwielokrotnił się – od 3% przed 1985 r.¹²⁹ do 13,6% w roku 2011¹³⁰.

W czynie militarnym II wojny światowej swój udział zaznaczyły także Francuzki, które w 1940 r. utworzyły korpus kobiety. Od tego momentu pełniły one służbę głównie jako personel medyczny, biorąc udział w kampaniach prowadzonych w Europie i Afryce. Po wojnie nie blokowano im możliwości podjęcia służby wojskowej. W 1973 r. zrównano ich status w służbie względem kolegów – żołnierzy. Natomiast w 1985 r. przyjęto szereg rozwiązań formalnych mających na celu ulepszenie dotychczasowej integracji kobiet w środowisku wojskowym¹³¹.

Po zakończeniu II wojny światowej, udział kobiet w wojsku był znikomy, a w niektórych państwach, zabroniono im wstępu w szeregi armii. W większości krajów miały one możliwość pełnienia służby, jednakże w oddziałach kobiecych, które nie były integrowane w środowisku męskim. Stąd też udział kobiet sprowadzał się głównie do służby w korpusie medycznym, gdzie z kolei mogły występować tylko w randze oficerskiej. Pełną integrację przyniosły dopiero lata 70-te, a była ona efektem postulatów wysuwanych ze strony ruchów feministycznych. Wówczas, w wielu państwach zaczęto przyjmować kobiety do korpusów podoficerskiego i szeregowego,

¹²⁹ *Women in the NATO Armed Forces*, <http://www.nato.int/ims/1999/win/report99.pdf>, [dostęp: 31.08.2013].

¹³⁰ *The National Report 2011 – Czech Republic*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50327.htm, [dostęp: 25.07.2012].

¹³¹ *Women in the NATO Armed Forces*, op. cit.

a także likwidować oddziały kobiece, na rzecz oddziałów mieszanych. Polityka taka była stosowana w Holandii, Belgii, Danii, Francji, czy choćby Grecji.

Państwem, w którym integracja kobiet do służby wojskowej przebiegała bardzo szybko jest Belgia. Kobiety uzyskały możliwość służby w belgijskich siłach zbrojnych dopiero w latach 70-tych. W 1975 r. zdecydowano o dopuszczeniu kobiet do służby w wojsku, rok później określono dla nich warunki rekrutacji, natomiast po dwóch latach, pierwsze z nich zaczęły zasilać szeregi belgijskiej armii. Już w 1981 r. zlikwidowano wszelkie ograniczenia w dostępności stanowisk dla kobiet¹³².

Dość „opornie” z kolei integracja kobiet w wojsku przebiegała w Niemczech. Tradycja wojskowej służby kobiet w tym państwie sięga już czasów II wojny światowej, gdy w Wermachcie służyło 450 tys. kobiet, ale nie otrzymały one żadnych odznaczeń, a o ich udziale w wojnie niewiele się mówiło, lub nawet zaprzeczało. Co jednak nie było wyjątkiem, jeśli chodzi o trendy w dyskursie publicznym. Po wojnie w sytuacji zagrożenia mogły one zostać poddane obowiązkowi poboru, co jednak nie było praktykowane. Służbę „reaktywowano” dopiero w roku 1975, jednakże jedynie w korpusach medycznym i muzycznym. Konstytucja niemiecka zabraniała kobietom pełnić służbę wojskową „z bronią w ręku”¹³³. Sytuacja ta zmieniła się dopiero po 2000 r., po przegranej sprawie z Tanją Kreil, która złożyła skargę do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości pod zarzutem dyskryminacji ze względu na płeć. Akt oskarżenia poprzedzony był negatywną decyzją, co do odrzucenia podania T. Kreil do służby na stanowisku, dla którego posiadała wymagane kwalifikacje. Decyzja Trybunału przyznająca rację pozwanej stała się fundamentem otwarcia bram jednostek wojskowych dla kobiet w innych formacjach niż medyczne i muzyczne. W rezultacie dokonano modyfikacji w konstytucji niemieckiej, gdzie zmieniono zapis mówiący o tym, że kobiety nie mogą nosić broni, na zapis stanowiący, iż kobiety nie mogą być zmuszane do noszenia broni¹³⁴.

W Polsce pierwsze próby zorganizowanego udziału personelu żeńskiego miały miejsce przed I wojną światową, gdy kobiety przynależąc do różnych organizacji paramilitarnych otrzymały podstawowe wykształcenie wojskowe. Wówczas wykształcił się pogląd, że służba wojskowa kobiet może być realizowana w służbie medycznej, wywiadzie oraz łączności. I takie zadania pełniły one w Legionach, Polskiej Organizacji Wojskowej oraz Ochotniczej Legii Kobiet¹³⁵.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ A. Skrabacz, *Wojskowa służba kobiet w wybranych armiach świata*, Warszawa 2000, s. 20-21.

¹³⁴ *Tanja Kreil v Bundesrepublik Deutschland*, <http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Kreil%202.pdf>, [dostęp: 25.08.2020].

¹³⁵ *Wojskowa służba kobiet a restrukturyzacja Sił Zbrojnych*, Rada ds. Kobiet w Siłach Zbrojnych, Warszawa 2002, s. 22- 23.

W przededniu wybuchu II wojny światowej, uchwalono ustawę o powszechnym obowiązku wojskowym, w której znalazły się przepisy dotyczące wojskowej służby kobiet. Od tego czasu zaczęły się one pojawiać dość licznie w wojskowości, a funkcjonującym strukturom kobiecym nadano ostateczny kształt i przyjęły nazwę Organizacja Przysposobienia Obronnego Kobiet. W 1942 r. uformowano Pomocniczą Służbę Kobiet, którą niezwłocznie podniesiono do rangi Wojskowej Służby Kobiet, a w 1944 r. nadano wszystkim jej członkiniom stopnie wojskowe. W tym czasie płeć żeńska stanowiła 10% składu osobowego Armii Krajowej i była obecna we wszystkich jej strukturach¹³⁶. W największym zakresie jednak udział personelu żeńskiego, w czynie zbrojnym w II wojnie światowej, wiązał się z uformowaniem 1. Samodzielnego Batalionu Kobiecego im. Emilii Plater. Po zakończeniu wojny, Batalion Platerówek został rozformowany rozkazem Naczelnego Dowódcy – marszałka Michała Roli-Żymierskiego. Część kobiet została osiedlona w osadzie wojskowej Zaplinie Dolne, której z czasem nadano oficjalną nazwę administracyjną Platerówka¹³⁷.

Co więcej, Polki działały także aktywnie na frontach II wojny światowej, poprzez służbę w Pomocniczej Służbie Kobiet organizowanej przy Wojsku Polskim na obczyźnie, niezależnie od rejonu prowadzonych działań. W związku z tym polskie „pestki”¹³⁸ zaznaczyły swój ślad w ZSRR, Iraku, Wielkiej Brytanii, czy też we Włoszech. Kobiety świadczyły usługi medyczne, transportowały uzbrojenie, dostarczały rozkazy prosto na pole bitwy, gdzie niejednokrotnie poniosły śmierć.

W całym powojennym Wojsku Polskim kwestia służby wojskowej kobiet nie była podejmowana. Nowy rozdział rozpoczął się w 1988 r., kiedy w środowisku studentek akademii medycznych rozpoczęła się rekrutacja absolwentek do służb w korpusie medycznym na stanowiska lekarzy, farmaceutów i psychologów. Możliwość pełnej realizacji w zawodzie żołnierza przyszła dopiero z chwilą wejścia Polski do NATO, w marcu 1999 r., co wiązało się z przyjęciem standardów wojskowych obowiązujących w Sojuszu, w tym także dotyczących zwiększenia udziału kobiet w Siłach Zbrojnych.

Współczynnik feminizacji w wybranych armiach państw NATO

Udział kobiet w państwach NATO jest zróżnicowany ilościowo. Średni wskaźnik feminizacji w NATO wynosi 11,3%. Państwem posiadającym najwięcej kobiet w szeregach swojej armii od lat

¹³⁶ A. Jędro, „Zmiana pozycji zawodowej kobiet w służbie wojskowej w ciągu lat”, [w:] K. Dojwa, J. Maciejewski (red.), *op. cit.*, s. 187.

¹³⁷ *Ibidem*, ss. 181- 189.

¹³⁸ Potoczna nazwa, jaką określaną oddziały Pomocniczej Służby Kobiet.

są Węgry. Już w roku 2012 współczynnik feminizacji utrzymywał się na takim samym poziomie jak obecnie, tj. około 20%¹³⁹.

Następnie najbardziej sfeminizowanymi armiami w NATO są w kolejności: amerykańska, bułgarska, kanadyjska, grecka, łotewska i francuska, gdzie odsetek udziału kobiet przekracza 15%. Wspólnym elementem większości z tych państw jest wczesna integracja kobiet w armii, przypadająca na lata 70-te lub 80-te. Warto zauważyć, że w tych krajach są także nieliczne reprezentantki kobiet wśród oficerów z najwyższymi stopniami wojskowymi. Problem awansu zawodowego kobiet jest zagadnieniem złożonym, bowiem w armii amerykańskiej, pierwsza kobieta generał została mianowana już w 1970 roku¹⁴⁰, tymczasem w innych armiach proces awansowania kobiet nie przebiegał tak dynamicznie. Współczynnik feminizacji amerykańskiej armii był wysoki już w latach 80-tych, kiedy w większości państw NATO kobiet nie było w ogóle w wojsku, lub też występowały nielicznie. Tymczasem w USA, co dziesiąty amerykański żołnierz był kobietą. Na obecnym poziomie wskaźnik ten utrzymuje się już prawie dziesięć lat i charakteryzuje go bardzo mały wzrost – w 2003 r. wynosił 15%¹⁴¹ w 2012 – 15,7%¹⁴², natomiast w 2018 r. – 16,3%¹⁴³.

Wysokim współczynnikiem udziału kobiet cechują się także armie słoweńska (14,7%) i albańska (13%), co może dziwić z uwagi na niską pozycję zawodową kobiet w tych krajach. Dość duży współczynnik feminizacji, charakteryzuje również nadbałtyckie państwa sąsiadujące z Polską, takie jak Litwa (12,1%) i Łotwa (15,4%). Jednakże ewenementem w omawianym zakresie są Niemcy (12,1%), w których wzrost reprezentacji kobiet w armii jest największy w przeciągu ostatnich kilku lat. Warto pamiętać, że w Niemczech najpóźniej zdecydowano się na otwarcie bram jednostek wojskowych dla kobiet. Jeszcze na początku wieku kobiety mogły pełnić służbę tylko we wspomnianym korpusie medycznym i muzycznym – stanowiły wówczas zaledwie 0,4% ogólnego składu wojska. W przeciągu czterech lat (od 1999 r. do 2003 r.) zdołał on już osiągnąć wartość 4%¹⁴⁴, czego niestety Polska nie osiągnęła nawet w ciągu 15 lat przynależności do NATO. Aspiracją Bundeswehry jest osiągnięcie wskaźnika równego 15%. Środkiem do osiągnięcia tego

¹³⁹ *National Report [Hungary]*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50327.html, [dostęp: 25.07.2012].

¹⁴⁰ *Brig. Gen. Anna Mae Hays--The First Female Brigadier General*, https://www.army.mil/article/184170/brig_gen_anna_mae_hays_the_first_female_brigadier_general, [dostęp: 25.08.2020].

¹⁴¹ A. Skrabacz, *op. cit.*, s. 20-21 oraz *Udział kobiet w systemie bezpieczeństwa państwa*, Materiały z Konferencji pod patronatem Minister Izabeli Jarugi-Nowackiej, CBW, Warszawa 2003, s. 111.

¹⁴² *Women in the army. Background*, <http://www.armyg1.army.mil/hr/wita/default.asp>, [dostęp: 31.08.2020].

¹⁴³ *Women in the military. Where they stand*, 10th edition 2019, Service Women's Action Network, s. 17, <https://www.servicewomen.org/wp-content/uploads/2019/04/SWAN-Where-we-stand-2019-0416revised.pdf>.

¹⁴⁴ A. Skrabacz, *op. cit.*, s. 20-21 oraz *Udział Kobiet w Systemie...*, *op.cit.*, s. 111.

celu mają być przede wszystkim udogodnienia pozwalające na lepsze godzenie ról rodzinnych i zawodowych, do których zaliczyć można prężnie rozwijające się usługi przedszkolne przy jednostkach, a także akcje promocyjne skierowane do kobiet¹⁴⁵.

Podobne aspiracje ma armia brytyjska, która w 2020 roku planowała w swoich szeregach skupiać 14% personelu żeńskiego. Obecnie służby tam więcej kobiet niż w niemieckiej, tj. 10,4%¹⁴⁶. Współczynnik ten może się wydawać relatywnie niski, z uwagi na fakt, że Wielka Brytania ma dłuższą historię militarnej partycypacji kobiet niż wiele innych państw NATO. Nie bez znaczenia jest także fakt, że jest to jedno z państw, w którym w czasach II wojny światowej udział kobiet był najbardziej rozproszony i ustrukturalizowany pod kątem formalnym.

Poniżej średniej w NATO plasują się oprócz polskiej armii (6,4%) także kraje takie, jak: Holandia (9,8%), Belgia (8,2%), Rumunia (7,4%), Luksemburg (6,7%), Włochy (5,3%), Macedonia (5,1%) oraz Turcja (1,2%).

Co ciekawe, Polska przez lata pozostawała na ostatnim miejscu, jeśli chodzi o ogólny wskaźnik udziału kobiet w wojsku, jednakże w ostatnich latach odnotowała największy roczny wzrost reprezentacji kobiet (+1,4%). Drugimi pod tym kątem państwami w rankingach są Czarnogóra i Portugalia (+0,8%). Natomiast ujemne wskaźniki w omawianym zakresie odnotowano w Słowenii (-1,8), a następnie Francji (-0,2%), Albanii (-0,1%), i Rumunii (-0,1). Każda z tych armii jest jednak na tyle sfeminizowana, że pomimo spadku i tak znajdują się w czołówce pod kątem ogólnej liczby kobiet w swoim szeregach.

Nie bez znaczenia są także dane pod kątem rekrutacji kobiet do armii. Zgodnie z nimi odsetek kobiet, które zostały wcielone do sił zbrojnych jest największy na Łotwie (37,4%), w Grecji (29,2%) oraz Bułgarii (27,9%). W Polsce omawiany wskaźnik wynosił 13,6%. Spośród państw NATO najwięcej kobiet aplikuje do wojska w Grecji (40,9%), Kanadzie (34,9%), Łotwie (33,6%) oraz Rumunii (31%). Z kolei najmniejsze zainteresowanie służbą w wojsku ze strony kobiet występowało na Litwie (2,8%), w Luksemburgu (5,7%) oraz Albanii (8,5%)¹⁴⁷.

Ewenementem statystycznym jest Turcja, która w struktura wojskowych posiada śladową ilość kobiet – 1,2%. Pomimo to większość z nich posiada wysokie rangi wojskowe. Ze wszystkich

¹⁴⁵ *Germany wants more female fighters*, <http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2012/07/03/germany-wants-more-female-fighters/>, [dostęp: 25.08.2020].

¹⁴⁶ *UK armed forces biannual diversity statistics: 2018*, <https://www.gov.uk/government/statistics/uk-armed-forces-biannual-diversity-statistics-2018>, [dostęp: 25.08.2020].

¹⁴⁷ *Summary of the National Reports...*, *op. cit.*, s. 27.

państw NATO procentowo najwięcej tureckich kobiet pełni służbę w stopniach zaszeregowanych do grupy oficerów starszych (od majora do pułkownika). Korpus ten jest także silnie reprezentowany przez kobiety w takich państwach jak Albania, Chorwacja, Węgry i Belgia. Również procentowy udział kobiet w korpusie oficerów młodszych jest znaczący w takich krajach jak Słowacja, Rumunia, Albania, Belgia, Chorwacja, Macedonia, Portugalia. Największe procentowe wskaźniki dotyczą jednak udziału kobiet w grupie podoficerów oraz szeregowych i kaprali. W Hiszpanii w obu korpusach służy ponad 90% kobiet. Podobnie jest we Francji, gdzie łącznie wskaźnik ten wynosi prawie 85%, a także Luksemburgu – ponad 90%. Kobiety także dominują w omawianym zakresie w takich państwach jak Łotwa, Niemcy, Macedonia, Włochy – około 80% wszystkich kobiet służących w wojsku zasila korpus szeregowych i kaprali. Podobna tendencja utrzymuje się od kilku lat w Polsce.

Najwyższy odsetek kobiet (15%) służących w armiach państw NATO występuje wśród młodszych oficerów (porucznik i podporucznik), następnie 10,8% wśród szeregowych i kaprali, 9% wśród podoficerów (NCOs). Następnie 8,7% wśród oficerów starszych – od majora do pułkownika. Kobiety stanowią zaledwie 1,8% w grupie wysokich rang oficerskich (generałowie)¹⁴⁸.

Należy mieć na uwadze także zmiany w omawianej kwestii. Dla przykładu w grupie oficerów posiadających najwyższe stopnie wojskowe reprezentacja kobiet spadła z 9,7% w 2017 roku, do 1,8% w 2018. Podobna tendencja miała miejsce w grupie oficerów starszych, w której w ciągu roku odnotowano spadek udziału kobiet z 13,6% do 8,7%. Warto dodać, że odwrotna tendencja występuje natomiast wśród mężczyzn żołnierzy. Analogicznie w grupie generałów odsetek mężczyzn wzrósł o taką samą wartość procentową (z 90,3% w 2017 do 98,2% w 2018). W grupie oficerów starszych zanotowano także wzrost reprezentacji mężczyzn o +4,9%¹⁴⁹. Szczegółowe dane dotyczące procentowego udziału kobiet w oparciu o stopnie wojskowe przedstawione zostały w tabeli 1.

¹⁴⁸ Zob. szerzej: s. 53.

¹⁴⁹ Zob. szerzej: s. 54.

Tabela 1. Udział kobiet w armiach wybranych państw NATO według stopni wojskowych¹⁵⁰

Państwo	OF-6 i wyżej (%)	OF-3 – OF- 5 (%)	OF-1 – OF- 2 (%)	OR-5 – OR-9 (%)	OR-1 – OR-4 (%)	Ogółem (%)
Albania	0,1	16,2	24,6	44,5	14,6	100
Belgia	0,1	10,3	24,6	39,6	36,2	
Bułgaria	0	1,1	0,5	4,9	9,6	
Chorwacja	0,1	11,7	23,3	31	33,9	
Francja	0,1	6,6	8,5	46,5	38,4	
Grecja	0,1	8,9	23,2	67,8	0	
Hiszpania	0	2,8	6,7	9,4	81,2	
Kanada	0,1	9,1	22	33,2	35,6	
Litwa	0	4	19,4	38,3	38,3	
Luksemburg	0	3,8	5,8	44,2	46,2	
Łotwa	0	5,1	16,4	32,3	46,2	
Macedonia	0	1,3	20	18,7	60	
Niderlandy	0,1	10,9	18,6	36,5	34	
Niemcy	0	7,1	11,8	53,5	27,6	
Portugalia	0	6,6	25,9	24,4	43,2	
Rumunia`	0	8,9	33,4	39,7	18	
Słowacja	0	3,1	31,8	32,7	32,4	
Turecja	0	45,9	48,8	5,3	0	
Węgry	0	12,7	19,3	52,7	15,3	
Włochy	0	3,1	8,0	15,2	73,7	
Słowenia	0	4	28	4	64	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Summary of the National Reports of NATO Member and Partner Nations to the NATO Committee on Gender Perspectives 2018, NCGP, Bruksela 2018.

¹⁵⁰ OR-1 – szeregowy; OR-2 – starszy szeregowy; OR-3 – kapral; OR-4 – starszy kapral plutonowy; OR-5 – sierżant; OR-6 – starszy sierżant; OR-7 – młodszy sierżant; OR-8 – chorąży; OR – 9 – chorąży, starszy chorąży sztabowy; OF-1 – porucznik; podporucznik; OF-2 – kapitan; OF-3 – major; OF-4 – podpułkownik; OF-5 – pułkownik; OF-6 – generał. Źródło: *Ranks and insignia of NATO armies officers*, http://en.wikipedia.org/wiki/Ranks_and_insignia_of_NATO_armies_officers [dostęp: 17.08.2020] oraz *Ranks and insignia of NATO armies enlisted*. Źródło: http://en.wikipedia.org/wiki/Ranks_and_insignia_of_NATO_Armies_Enlisted, [dostęp: 17.08.2020].

Jak zauważyć można analizując dane statystyczne, w niewielu państwach NATO kobiety zasilają korpus generałów, są to oprócz Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii także Belgia, Francja, Kanada, Niderlandy, Albania, Chorwacja oraz Grecja. Jest to zadziwiające zwłaszcza w przypadku dwóch ostatnich z wymienionych z uwagi na niższą pozycję kobiety w społeczeństwie niż w krajach anglosaskich. W Polsce także żadna z kobiet nie doczekała się stopnia generalskiego w służbie czynnej¹⁵¹, aczkolwiek w 2017 roku w dyskursie publicznym pojawiła się informacja o takich zamierzeniach z podaniem nazwiska potencjalnej awansowanej. Rzeczywistość jednak nie zweryfikowała tych planów pozytywnie¹⁵².

Jeśli punkt rozważań przeniesiony zostanie na preferencję kobiet w zakresie służby wojskowej, to w całym NATO najbardziej sfeminizowanym rodzajem sił zbrojnych są Wojska Lądowe, które zasilają 43% całego personelu żeńskiego. Kolejne 16% wybiera siły powietrzne jako główny obszar służby, natomiast 9% siły morskie. Pozostałe kobiety – 32% zasilają inne struktury militarne funkcjonujące w narodowych klasyfikacjach¹⁵³. Szczegółowe dane w omawianym zakresie zaprezentowane zostały w Tabeli 2.

Warto zwrócić uwagę także na kategorię „inne”, zważywszy na to, że w wielu państwach jest ona znacząco zasilana przez kobiety, w Polsce w jej skład wchodzi jednostki logistyczne i medyczne oraz administracyjne (np. podległe Dowództwu Generalnemu Rodzajów Sił Zbrojnych). W Holandii obejmuje ona na przykład żandarmerię wojskową – gdzie służbę pełni aż 13% kobiet. W Albanii natomiast, gdzie odsetek kobiet również jest znaczący, w obszar tej kategorii zaliczany jest personel medyczny, żandarmeria, a także szeroko rozumiane „wsparcie” (TRADOC, Support Regiment, Regional Supporting Brigade). W Grecji z kolei w skład omawianej kategorii wchodzi obsługa prawna wojska jak i korpus zajmujący się rekrutacją.

¹⁵¹ Dwie uczestniczki II wojny światowej zostały mianowane do stopnia generała u schyłku swojego życia – gen. Maria Wittek (w wieku 92 lat) oraz gen. Elżbieta Zawacka (w wieku 97 lat).

¹⁵² *Będzie pierwsza kobieta – generał w Wojsku Polskim*, <https://www.fakt.pl/wydarzenia/polityka/agnieszka-sochan-bedzie-pierwsza-kobieta-w-stopniu-general/dzyxtvq>, [dostęp: 31.09.2020].

¹⁵³ *Summary of the National Reports...*, *op.cit.*, s. 49.

Tabela 2. Udział kobiet w armiach wybranych państw NATO według rodzajów wojsk

Państwo	Rodzaj wojsk (%)			
	WL	SP	MW	Inne
Albania	19	9	5	67
Belgia	40	28	9	23
Kanada	47	35	18	-
Węgry	20	21	-	57
Niemcy	19	10	7	64
Łotwa	85	9	6	-
Grecja	51	26	20	3
Włochy	47	10	10	33
Litwa	34	7	2	57
Niderlandy	32	19	26	23
Bułgaria	45	25	8	22
Chorwacja	43	8	9	40
Francja	39	27	17	16
Luksemburg	69	2	-	29
Macedonia	77	12	11	-
Portugalia	40	32	28	-
Rumunia	34	17	7	42
Słowacja	73	27	-	-
Hiszpania	58	19	18	5
Turcja	54	19	27	-
Polska	38	14	8	40

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Summary of the National Reports of NATO Member and Partner Nations to the NATO Committee on Gender Perspectives 2018, NCGP, Bruksela 2018.

Różnice w służbie w oparciu o płeć żołnierza w państwach NATO

Zasady służby dla kobiet i mężczyzn w większości państw NATO są takie same, podobnie jest z zasadami rekrutacji oraz programami szkoleniowymi, którym poddawani są żołnierze. W 77% państw stosowane są te same wymagania, co do zasad rekrutacji do wojska dla żołnierzy obu płci¹⁵⁴. W poczet tych państw zaliczyć należy Albanie, Belgię, Bułgarię, Kanadę, Węgry, Włochy, Łotwę, Luksemburg, Macedonię, Holandię, Polskę, Rumunię, Słowację, Słowenię oraz Hiszpanie. W niektórych armiach stosowane są rozróżnienia w zakresie cech fizycznych takich, jak wzrost i waga. Zasady takie praktykowane są między innymi w Grecji, Włoszech, Litwie, Portugalii, Rumunii oraz Turcji. Dla przykładu w Albanii wymagany wzrost dla mężczyzn to 165 cm, a dla kobiet 160 cm¹⁵⁵. W Bułgarii z kolei minimalny wzrost dla żołnierza bez względu na płeć to 150 cm, a waga – 48 dla kobiet i 50 kg dla mężczyzn¹⁵⁶.

Wyjątkiem w wielu państwach są inne kryteria oceny sprawności fizycznej, uwzględniające zróżnicowanie pomiędzy płciami w zakresie parametrów fizycznych. Państwa Sojuszu Północnoatlantyckiego stosują odmienną politykę w tym zakresie. Takie same konkurencje i wymagania muszą spełnić żołnierze w armiach kanadyjskiej, chorwackiej, greckiej, włoskiej, luksemburskiej, duńskiej oraz holenderskiej. W niektórych państwach występują takie same standardy, jednakże z innymi normami szczegółowymi dla kobiet i mężczyzn. W poczet państw realizujących podobne praktyki zaliczyć można Belgię, Włochy, Macedonię, Polskę, Rumunię, Słowację, Hiszpanię oraz Turcję. Niektóre armie natomiast posiadają odmienne konkurencje w ocenie sprawności fizycznej żołnierza w oparciu o jego płeć. Należą do nich Albania, Bułgaria, Francja, Węgry, Portugalia, Słowenia, Litwa oraz Łotwa, gdzie kobiety pokonują dystans biegu na 1,5 km, natomiast mężczyźni na 3 km. Podobne rozwiązania do niedawna stosowane były także w Polsce. Uszczegółowiając do 2018 roku różnica w dystansie biegu dla kobiet i mężczyzn wynosiła 2 km, tj. kobiety biegały na 1 km, mężczyźni na 3 km.

W Niemczech z kolei kobiety, po spełnieniu wymagań, mają pierwszeństwo przy obsadzaniu stanowisk w korpusach, które są najbardziej zmaskulinizowane. Znacząca różnica występuje jednak w Turcji, gdzie kobiety przyjmowane są na zasadzie dobrowolności, w odróżnieniu od mężczyzn, którzy podlegają obowiązkowemu poborowi.

¹⁵⁴ *Summary of the National Reports...*, *op. cit.*, s. 60.

¹⁵⁵ *Ibidem*, s. 99.

¹⁵⁶ *Ibidem*, s. 113.

Cechami różnicującymi armie NATO, co do zasad służby wojskowej kobiet są także kwestie związane z dostępnością stanowisk. Ograniczenia w tym zakresie stosowane są jednak w niewielu państwach. Przykłady stanowią Albania i Grecja, gdzie kobiety są wyłączone z Marynarki Wojennej oraz Wojsk Specjalnych. Podobnie jest w Turcji, gdzie kobiety nie mogą służyć na stanowiskach bojowych, okrętach podwodnych, w siłach specjalnych oraz jako nurkowie. Do niedawna obostrzenia w zakresie dostępności stanowisk istniały choćby w Holandii, czy Włoszech, jednakże zostały one wyeliminowane w ciągu ostatnich lat.

Największe ograniczenia istnieją jednak w państwach o dużym współczynniku feminizacji oraz długiej militarnej historii partycypacji kobiet, czyli w USA i Wielkiej Brytanii. W armii amerykańskiej, kobiety nadal nie są brane pod uwagę, przy obsadzaniu stanowisk związanych bezpośrednio z wykonywaniem zadań bojowych. Stosowaną przez Amerykanów zasadą w tym względzie, jest: „im bliżej działania bojowe tym dalej od nich kobiety”. Dla przykładu, w 2012 roku około 78% stanowisk w wojsku było dostępnych dla kobiet. Armia jednak stopniowo zwiększała ten wskaźnik, udostępniając wciąż nowe stanowiska, zbliżające kobiety do bezpośredniego udziału w walce¹⁵⁷. „Stuprocentowa dostępność” została osiągnięta w roku 2016, kiedy to zniesiono wszelkie ograniczenia dla kobiet służących w amerykańskiej armii¹⁵⁸.

Również Brytyjczycy są dość ostrożni w zwiększaniu wachlarza specjalności dla kobiet, choć aspirują do stuprocentowej dostępności stanowisk. Dla przykładu w 2012 r. o ile w siłach powietrznych aż 96% stanowisk stało dla nich otworem, o tyle w marynarce odsetek ten wynosił już 71%, a w wojskach lądowych 67%¹⁵⁹ [24]. W 2008 r. Marynarka Królewska po raz pierwszy powołała kobiety do kontroli (*control shopping*) w jednym z najbardziej ruchliwych portów w Wielkiej Brytanii¹⁶⁰. W 2011 r. z kolei wyznaczono po raz pierwszy kobietę na dowódcę fregaty, pomimo, że kobiety mogą tam służyć od 1994 r. i stanowią 10% składu¹⁶¹ [26]. Natomiast w 2013 r. dopuszczono pierwsze kobiety do służby na łodziach podwodnych. Ostatnie ograniczenia w tym

¹⁵⁷ *Women in the army. Background, op.cit.*

¹⁵⁸ „Skuteczność najważniejsza”. *Elitarne jednostki armii USA otwarte dla kobiet*, <https://tvn24.pl/swiat/usa-kobiety-moga-juz-sluzyc-na-wszystkich-stanowiskach-ra626733-3177613>, [dostęp: 31.09.2020].

¹⁵⁹ *Committee on gender perspectives – request for update of information – UK National Report 2012*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132097.html, [dostęp: 25.08.2020].

¹⁶⁰ *First Navy women to control port*, http://news.bbc.co.uk/2/mobile/uk_news/england/hampshire/7473977.stm, [dostęp: 31.08.2020].

¹⁶¹ *Royal Navy appoints first female warship commander*, <https://www.theguardian.com/uk/2011/aug/08/royal-navy-first-female-commander>, [dostęp: 31.08.2020].

zakresie zostały zniesione w 2018 roku, kiedy to wyeliminowano obostrzenia istniejące w piechocie morskiej¹⁶².

W większości krajów, tj. 82% państw NATO¹⁶³ [3, p. 60], stosuje się politykę całkowitego otwarcia stanowisk dla kobiet, co w praktyce oznacza, że kobiety, o ile spełniają wymagania i przejdą pozytywnie kwalifikację, mogą służyć w wybranej przez siebie specjalności wojskowej. Warto zauważyć, że jest to wzrost od 12 punktów procentowych w porównaniu do roku 2014, kiedy to 70% państw realizowało politykę „szerokiego wachlarza” w zakresie dostępu do funkcji i stanowisk wojskowych. Obecnie niestosowane są żadne ograniczenia w państwach takich jak: Chorwacja, Francja, Niemcy, Węgry, Włochy, Łotwa, Litwa, Luksemburg, Macedonia, Holandia, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania. Warto także zauważyć, że ograniczenia w zakresie dostępności stanowisk stosowane są w czołowych armiach NATO, tj. Stanach Zjednoczonych oraz Wielkiej Brytanii

Podsumowanie

Udział kobiet w wojsku jest znakiem przemian zachodzących w samej armii. Początkowo była ona instytucją tradycyjną, gdzie liczba kobiet była niewielka, a ich rola sprowadzała się do działań zabezpieczających. W miarę upływu czasu armia zaczęła się zmieniać, a charakterem swoich zmian przypominać nowoczesne organizacje, czy też firmy wzorowane na modelach zachodnich korporacji. Zasady rekrutacji oraz „zepchnięcie” spraw płci pracownika na dalszy plan doprowadziło do zwiększenia liczby kobiet w armii. Coraz częściej mogły zajmować one stanowiska istotne z punktu widzenia sił zbrojnych i stały się także coraz bardziej widoczne¹⁶⁴ [28, pp. 78-79]. Obecnie w każdej armii Sojuszu Północnoatlantyckiego służą kobiety, co jednak w każdej z nich przebiegało w różnym tempie. Poniższy artykuł stanowi próbę podjęcia tych zagadnień, a jego celem jest zaprezentowanie różnych aspektów związanych z służbą wojskową kobiet w polskiej armii na tle innych armii NATO.

Nawiązując do pierwszego problemu szczegółowego ustalono, że swoją najdłuższą zanotowaną tradycję służba wojskowa kobiet ma w państwach takich, jak Stany Zjednoczone, Turcja i Kanada, gdzie zagadnienie to podejmowano już w XVIII wieku. Można jednak

¹⁶² *Kobiety na każdym stanowisku w brytyjskiej armii*, <https://www.defence24.pl/kobiety-na-kazdym-stanowisku-w-brytyjskiej-armii>, [dostęp: 31.09.2020].

¹⁶³ *Summary of the National Reports...*, *op. cit.*, s. 60.

¹⁶⁴ Ch. Moskos, *Soldiers and Sociology*, United States Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences, 1998, cyt. za: A. Dębska, M. Kloczkowski, „Kobieta w wojsku. Wyzwanie dla wojska i socjologii”, [w:] *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001, s. 78 – 79.

przypuszczać, że kobiety mogły uczestniczyć w walce zbrojnej równie dobrze w innych państwach, jednakże, aby nie dewaluować udziału samych mężczyzn, wzmianki o nich nie były dość popularnymi doniesieniami z wojny. Natomiast o regularnym udziale kobiet w armii można mówić dopiero od czasów I i II wojny światowej. Również wtedy przypadają początki militarnej partycypacji kobiet w Polsce, gdzie pierwsze oddziały zaczęto formować już przed I wojną światową.

Zmiany w zakresie postrzegania służby wojskowej kobiet zainicjowane zostały od lat 70-tych. Jednakże w każdym państwie oddzielnie i o „własnym czasie”, likwidowane były ograniczenia, co do służby kobiet. Spośród wszystkich analizowanych państw, najwcześniej zaczęły się one w Stanach Zjednoczonych, gdzie kobiety w jednostkowych sytuacjach, zdążyły osiągnąć wysoką pozycję w wojsku. Najpóźniej z kolei bariery usunięte zostały w Niemczech, gdzie dopiero po 2000 r. udostępniono kobietom stanowiska spoza korpusu medycznego i muzycznego. W Polsce pełna realizacja zasad równouprawnienia przebiegała 10 lat, licząc od momentu wcielenia pierwszych kobiet w szeregi armii, co miało miejsce pod koniec lat 80-tych, do momentu otwarcie bram uczelni wojskowych dla kobiet, co nastąpiło w 1999 r. i było pochodną wejścia Polski w struktury NATO.

Biorąc pod uwagę drugi problem szczegółowy, ustalono, że do państw, które mają największy współczynnik feminizacji zaliczyć można Stany Zjednoczone, Węgry, Bułgarię, Kanadę, Litwę oraz Francję. W każdym z tych państw omawiany wskaźnik był równy bądź większy niż 15%. Z kolei najmniej kobiet zasila szeregi armii tureckiej, macedońskiej oraz włoskiej, a następnie polskiej. Warto jednak zauważyć, że w przypadku wielu armii, w tym także rodzimej, omawiany wskaźnik zwiększa się systematycznie, i dla całego sojuszu plasuje się na poziomie średniej 11,3%.

Przenosząc rozważania na trzeci problem szczegółowy dowiedziono, że zasady służby wojskowej w większości armii państw NATO są takie same dla żołnierzy obu płci, zarówno na etapie rekrutacji, programów szkoleniowych, jak również pełnienia służby. Główne różnice w tym zakresie dotyczą dwóch kwestii. Pierwszą z nich jest dostępność stanowisk – w Polsce, jak i w większości krajów NATO istnieje całkowita dostępność stanowisk dla kobiet w wojsku. Wyjątkiem są państwa, w których istnieje zakaz kierowania kobiet do służby na określonych stanowiskach w Marynarce Wojennej oraz Wojskach Specjalnych. Druga różnica związana jest ze standardami oceny sprawności fizycznej. W tym względzie armie NATO dzielą się na te, które stosują identyczne lub zróżnicowane standardy oceny sprawności fizycznej, przy czym są one

najmniej liczne. W większości państw, tak jak i w polskiej armii, żołnierze realizują te same konkurencje sportowe, jednakże podlegają innym parametrom oceny ze względu na płeć;

Podsumowując kwestie udziału kobiet w armiach państw NATO warto wyjść od opinii, że obecnie widok kobiety w mundurze, pomimo, że nadal budzi dyskusyjne emocje, nie jest obrazem niezwykłym i rzadko spotykanym. W wielu państwach kobiety są dość widoczne w szeregach żołnierzy i można przypuszczać, że będą jeszcze bardziej, nie tylko z uwagi na zainteresowanie kobiet armią, ale także zainteresowanie armii kobietami. Egzemplifikację stanowią akcje promocyjne skierowane do kobiet, współpraca ze środowiskiem cywilnym na rzecz wzmacniania pozycji zawodowej kobiet, a także działania mające na celu pomoc we współrealizacji społecznej roli kobiety – matki i członka rodziny z rolą żołnierza zawodowego. Biorąc pod uwagę rosnące wskaźniki udziału kobiet w różnych armiach można stwierdzić, że działania te odnoszą zamierzone rezultaty, co bez wątpienia pozostaje z korzyścią dla kobiet poszukujących drogi zawodowej, jak również dla armii, która jest w tym zakresie alternatywą.

Bibliografia

1. *Będzie pierwsza kobieta – generał w Wojsku Polskim*,
<https://www.fakt.pl/wydarzenia/polityka/agnieszka-sochan-bedzie-pierwsza-kobieta-w-stopniu-general/dzyxtvq>.
2. *Brig. Gen. Anna Mae Hays--The First Female Brigadier General*,
https://www.army.mil/article/184170/brig_gen_anna_mae_hays_the_first_female_brigadier_general.
3. *Commite on gender perspectives – request for update of information – UK National Report 2012*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132097.htm.
4. Dębska A., Kloczkowski M., „Kobieta w wojsku. Wyzwanie dla wojska i socjologii”, [w:] *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, Wrocław 2001.
5. *Early women soldiers*, <http://www.army.mil/women/history.html>.
6. Eisenhower D., *Krucjata w Europie*, Warszawa 1998.
7. *First Navy women to control port*,
http://news.bbc.co.uk/2/mobile/uk_news/england/hampshire/7473977.stm.
8. *Germany wants more female fighters*,
<http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2012/07/03/germany-wants-more-female-fighters/>.
9. *Greek National Report 2012*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132097.html.

10. Jędro A., „Zmiana pozycji zawodowej kobiet w służbie wojskowej w ciągu lat”, [w:] K. Dojwa, J. Maciejewski (red.), *Kobiety w grupach dyspozycyjnych społeczeństwa. Socjologiczna analiza udziału i roli kobiet w wojsku, policji oraz w innych grupach dyspozycyjnych*, Wrocław 2006.
11. Kaczorowski H., „Socjologiczny kontekst funkcjonowania kobiet w wojsku”, [w:] K. Dojwa, J. Maciejewski (red.), *Kobiety w grupach dyspozycyjnych społeczeństwa. Socjologiczna analiza udziału i roli kobiet w wojsku, policji oraz w innych grupach dyspozycyjnych*, Wrocław 2006.
12. *Kobiety na każdym stanowisku w brytyjskiej armii*, <https://www.defence24.pl/kobiety-na-kazdym-stanowisku-w-brytyjskiej-armii>.
13. *National Report* [Hungary], źródło: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50327.html.
14. *Poland – The National Report 2011*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132097.html.
15. *Ranks and insignia of NATO armies enlisted*, http://en.wikipedia.org/wiki/Ranks_and_insignia_of_NATO_Armies_Enlisted.
16. *Ranks and insignia of NATO armies officers*, http://en.wikipedia.org/wiki/Ranks_and_insignia_of_NATO_armies_officers.
17. *Royal Navy appoints first female warship commander*, <https://www.theguardian.com/uk/2011/aug/08/royal-navy-first-female-commander>.
18. Skrabacz A., *Wojskowa służba kobiet w wybranych armiach świata*, Warszawa 2000.
19. „Skuteczność najważniejsza”. *Elitarne jednostki armii USA otwarte dla kobiet*, <https://tvn24.pl/swiat/usa-kobiety-moga-juz-sluzyc-na-wszystkich-stanowiskach-ra626733-3177613>.
20. *Summary of the National Reports of NATO Member and Partner Nations to the NATO Committee on Gender Perspectives 2018*, Bruksela 2018.
21. *Tanja Kreil v Bundesrepublik Deutschland*, C-285/98, <http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Kreil%202.pdf>.
22. *The National Report 2011 – Czech Republic*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50327.html.
23. *The National Report 2012 Albania*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132097.html.
24. *The Netherlands National Report 2012*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132097.html.
25. *Udział kobiet w systemie bezpieczeństwa państwa*, Materiały z Konferencji pod patronatem Minister Izabeli Jarugi-Nowackiej, CBW, Warszawa 2003.

26. *UK armed forces biannual diversity statistics: 2018*,
<https://www.gov.uk/government/statistics/uk-armed-forces-biannual-diversity-statistics-2018>.
27. *Wojskowa służba kobiet a restrukturyzacja Sił Zbrojnych*, Rada ds. Kobiet w Siłach Zbrojnych, Agencja Wydawnicza ULMAK, Warszawa 2002.
28. *Women in the army. Background*, <http://www.armyg1.army.mil/hr/wita/default.asp>.
29. *Women in the military. Where they stand*, 10th edition 2019, Service Women`s Action Network, <https://www.servicewomen.org/wp-content/uploads/2019/04/SWAN-Where-we-stand-2019-0416revised.pdf>.
30. *Women in the NATO Armed Forces*, <http://www.nato.int/ims/1999/win/report99.pdf>.

Abstract: The article takes the global perspective to the issue of women military service in Poland. The main aim is to present the women`s engagement in military service in the selected NATO member states, including The Polish Army as a reference point. The main research problem is: what is women`s engagement in The Polish Army in comparison to other NATO member states. The research method adopted is a monographic method. The sources used are the reports and statistic data of NATO Committee on gender perspective.

Key words: women`s role, military service, gender perspective, perception of women.

Barbara DRAPIKOWSKA – doktor nauk o obronności, adiunkt w Akademii Sztuki Wojennej. Absolwentka socjologii, bezpieczeństwa narodowego, zarządzania oraz psychologii społecznej. Autorka publikacji dotyczących psychospołecznych aspektów bezpieczeństwa, w szczególności służby wojskowej kobiet. Zainteresowania naukowe: psychologia i socjologia bezpieczeństwa, komunikacja społeczna i medialna.